

Prof. Dr. Pere de Palol
VALLADOLID

Benvolgut amic: aquest dematí a la lletra que he escrit dirigida a Vd. s'han omittit algunes circumstàncies importants de l'estació d'Estada que ara recordo i vull remarcar.

Un enginyer de camins de Monso, Mariano de Pano, a l'any 1932 o 1933 va fer l'excavació i l'extracció del mosaic del Museu de Saragosa que va publicar a l'any 1934 a un Boletín de la Academia de Buenas Letras de San Luis de Saragosa, treball que no he llegit i no coneixo.

Un oracional de Sant Valeri, contingut a un Breviari medieval de la Catedral de Roda d'Isabena, fa menció de que Sant Valeri, Bisbe de Saragosa, fugint de una persecució de cristians a temps de Galeri o de Diocleciana, no se be, es va refugiar a Enate, poble de la ribera del Cinca, que queda exactament frente a Estada i a la marge oposada de riu. Al morir a Enate els seus deixebles van traslladar el seu cos a Estada on va rebre sepultura. Aquesta es una tradició encara vigent al país, on es creu que Sant Valeri està inhumat a una església que hi ha a la vila Noguera. El propi Pano diu que creu que el mosaic de 2 x 3 del Museu de Saragosa pertany a un edifici de culte cristià.

Cuant jo trobi el treball de Pano el llegiré i procuraré averiguar el lloc d'origen del dit mosaic i que es lo que va ell excavar i lo que es va excavar posteriorment. Ara no se d'on puc obtenir tal treball, que solament conec per les referències de Galiay i de Del Arco.

Galiay fa referència a dos o tres mosaics, que deuen ser els que he vist destruïts al O. de la piscina tetralobulada, de tessel·les grans i tardius. Portaben franja de greca i centre amb palomes i altres figures segons crec i eren policroms, segurament.

Del mosaic de 2 x 3 de Saragosa, trobat a Estada, Pano fa una interpretació "sui generis", cristianitzant, que no crec de raó. També es comentat per Balil que hi troba un fons pagà. Totes les rodes, 8 en total, pel meu punt de vista són símbols mitraics. Aquestes rodes són semblants o recorden els signes de la capsalera de un sargofag procedent del baptisteri de Bobalá que es al Museu de Lleida i semblant estilitzacions de rodes o creus, amb significat desconegut. Els textos llatins d'aquest mosaic semblen virgilians.

Sense conèixer el text de Pano i l'excavació i treballs que ell va fer, no m'atreveixo a fer ara una publicació de les ruïnes en el seu estat i amb la interpretació actual. Crec que es fàcil que la piscina tetralobulada fossi descoberta després de l'excavació de Pano, en excavacions clandestines més recents, ja que ni Galiay ni del Arco esmenten tal troballa.

Cal remarcar que la construcció de la piscina tetralobulada es rústica i grollera, amb poques mides i simetria. Tots els lobuls tenen planta d'arc ultrapassat o de ferradura, però sembla que tots tenen boca de mides diferents i diàmetres diversos. Algunes variants pot ésser deguda a erosió del revestiment, exfoliat a capes en algun lloc, i en altres a recreixements del revestiment en reparacions o refaccions de les parets laterals de la piscina, que a pesar de tot no té simetries ni planta regular.

La vila ocupa una alta terrassa, damunt del riu Cinca, a la marge esquerra amb situació pareguda a Bobalá o la Vila Fortunatus. Queda a vista directa de Enate a la marge oposada, la dreta. La partida es diu Noguera y la finca Llari. (Larius?) Al contrari que a Bobalá aquí es veu molt bé que es tracta de una rica vila romana. La ceràmica més antiga es un fragment de campaniana. La més moderna terrissa vidriada de groc melat que pot ésser aràbia, més també tardorromana, com els vidriats grocs de Mataro que semblen pelocristians.

A les vinentes setmanes, si el fret disminueix, intentare reconeixer alguna de les altres excavacions clandestines de les que tinc referencies, aixi com altres troballes antigues casuals i si trobo alguna cosa paleocristiana interesant, l'informaré.

Amb un afectuoso record i salutacio

R.Pita

16-2-1970